

it adapted to other ways of presentation, allowing people who never set a foot in a *yose* to familiarize themselves with this form of storytelling.

Summary: *Rakugo*, traditional solo storytelling from Japan, has faced many trials and tribulations over the years. It managed to adapt to new ways of communication and bring in novel audiences, all the while staying true to its original style and tradition. Nowadays, its presence in popular culture is significant, engaging younger fans and expanding *rakugo*'s potential as a form of storytelling that could be enjoyed by anyone.

О. Новікова

ДОСЛІДЖЕННЯ АРКУШІВ ІЗ СЕРІЇ «53 СТАНЦІЇ ДОРОГИ ТОКАЙДО» УТАґАВИ КУНІСАДИ З КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ХАНЕНКІВ

O. Novikova

STUDY OF PRINTS FROM THE SERIES “53 STATIONS OF THE TOKAIDO ROAD” BY UTAGAWA KUNISADA FROM THE COLLECTION OF THE KHANENKOS MUSEUM

Історія колекції японської кольорової ксилографії Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків бере свій початок із часів фундаторів музею. Низку творів японської ксилографії, відому також під назвою укійо-е, Богдан Ханенко придбав у Парижі, на аукціоні готелю Drouot 1912 р. Ймовірно, частина (49 аркушів) серії «53 станції дороги Токайдо» Утаґава Кунісади Тойокуні III (1786–1865), створена ним 1852 р., теж була частиною тієї купівлі.

Упродовж дослідження аркушів серії, раніше атрибутованих Галиною Біленко, завідувачкою Відділу мистецтва країн Сходу Музею Ханенків з 1989 по 2021 рр., було встановлено низку проміжних результатів та визначено цікаві аспекти, а саме: історію створення серії, особливості зображень, сюжети окремих аркушів, а також на низці гравюр встановлено печатки граверів, видавців і цензорів.

Історія створення серії. Низка аркушів «53 станції дороги Токайдо» представляє зображення акторів театру Кабукі в певних амплуа на тлі зупинок маршруту Токайдо. Як відомо, японським художникам-граверам було заборонено портретувати акторів у зв'язку із політикою тодішнього уряду Японії. Тому митцям доводилося бути винахідливими, аби обійти заборони шьогунату. Зокрема, Утаґава Кунісада вдався до створення серії з образами відомих акторів на пейзажному тлі, однак без написання імен.

Імовірно, автора надихнув один з акторів Кабукі, Оное Кікуґоро III, який подорожував шляхом Токайдо пішки та заробляв тим, що розважав виконавською грою постояльців на станціях цього популярного маршруту. Кунісада поєднав образи акторів у серії з пейзажами, узявши за взірць іншу відому серію гравюр «53 станції дороги Токайдо» славетного пейзажиста Андо Хірошіґе з видання «Хоейдо» (Hōeidō, 保永堂) 1831 р. як тло, що було досить поширеною в ті часи практикою. Автор відтворив «портрети» відомих японських акторів театру Кабукі як героїв вистав на тлі пейзажів станцій, що сюжетно чи історично були пов'язані з подіями цих п'єс. Серія миттєво стала популярною: на честь автора складали пісні та шанобливо називали «Квіткою Едо» (столиці шьогунату, нині — Токіо).

Успіх серії, що стала одним з найпопулярніших видань, певно, пов'язаний із вдалим поєднанням Кунісадою двох жанрів укійо-е (пейзажів фукейґа та портретів акторів Кабукі якуся-е) в одному зображенні. Після видання серії «53 станції»

Кунісада також створив продовження серії із зображеннями акторів на тлі т. зв. проміжних станцій. До слова, в колекції музеї Ханенків із цієї додаткової серії зберігається 30 аркушів.

На кожній з гравюр, деякі з яких одразу видавались як парні, себто диптихи, представлено погруддя певного актора на тлі однієї зі станцій маршруту Токайдо. Вибір актора, ролі та пейзажу насичено очевидними каламбурами й натяками, інспіраціями та алюзіями з японської літератури та історії.

Кунісада, як відомо, не обтяжував себе прогулянкою маршрутом Токайдо «з етюдником у руках». Натомість він покладався на гравюри Хірошіге із зображенням різних станцій, у цьому випадку, на видання Кітідзо 1850 р.

Підписи, печатки та сигнатури. На кожному з аркушів, у фігурних картушах вгорі, зазначено назви станцій, імена персонажів із п'єс Кабукі, а також назву самого маршруту Токайдо.

На всіх гравюрах, окрім печаток цензорів, видавців та граверів, присутня печатка-підпис Утагава Кунісади Тойокуні III — «Тойокуні га» (豊国画, Toyokuni ga) — «картина Тойокуні» у т. зв. отошідама-картуші. Цей картуш має вигляд червоного прямокутника із жовтим обідком, верхня частина якого дещо нагадує гусінь. Насправді ж, картуш повторює обриси популярного новорічного подарунка — скрученої хустини або шматка паперу із монетами. Його використовували художники школи Утагава, до якої належав і Кунісада.

Також на кожному з аркушів містяться печатки із зазначенням дати (1852 рік та місяць) у вигляді стилізованого зображення щура (за китайським календарем) та зі схематичним зображенням місяця, упродовж якого було створено той чи інший аркуш.

Щодо інших позначок, то на низці гравюр, окрім «підпису» самого Утагава Кунісади, наявні печатки граверів та видавців, рідше — друкарів, серед яких є Ісея Канекічі, Хорітаке, Хоріміно, Сумійшія Масагоро, Ідзусуя Шокічі, Сурі Окую, Тсудзьокая Бунсуке (Кіншодо).

На всіх аркушах присутні печатки цензорів, серед яких найчастіше зустрічаються імена Хама, Магоме, Кінуґаса, Мурата, Мера та Ватанабе.

Загадки та невіршені питання. Кількість гравюр у серії досить велика й існує очевидна прогалина у визначенні їх точного числа. Дослідник Хорст Гребнер (Horst Graebner) визначив, що деякі із цих гравюр одразу видавали парами — диптихами, адже їх тло і окремі деталі суміжні. Він також припустив, що серія разом з додатковим виданням «Проміжними станціями дороги Токайдо» налічувала близько 218 аркушів.

Опис та контекст зображень окремих аркушів серії. Серед 49 гравюр 18 представляють диптихи, зображення в яких пов'язані візуально, а часом і контекстуально. До прикладу, диптих із зображенням станції Йошівара представляє акторів Араші Рікана III (1812–1863) та Іваї Камесабуру III (1829–1882) у ролях жінок Тонасе та її доньки Конами з вистави «Скарбниця вірних васалів» (Канадехон Чусінгура, Kanadehon Chushingura, 仮名手本忠臣蔵) (160 ГРВ МХ, 117 ГРВ МХ). На гравюрах зображено сцену із 8-го акту п'єси, у якій героїні прямують до замського маєтку, де мешкає наречений Конами — Рікія. Разом зі своїм батьком Юраносуке вони стали ронінами. Ситуацію ускладнило те, що батьки наречених — васали ворогуючих даймьо.

Наступний диптих, об'єднаний пейзажем 39-ї станції Окадзакі, представляє акторів Накамура Утаемона IV (1798–1852) та Оное Байко IV (1808–1860) в образах Масаемона та його дружини Отані з п'єси «Окадзакі» (55 ГРВ МХ, 58 ГРВ МХ). Ця вистава натхненна вендетою «Ігагоє Дочу Сугороку» (“Igaogoe Dochu Sugoroku”, 伊賀越道中双六), яка оснований на реальних подіях 1634 р. Диптих ілюструє сцену напередодні жакливіої трагедії. Через переслідування Масаемону довелося постійно переховуватися та приховувати справжнє ім'я. Його дружина Отані, у прагненні показати герою його дитя, приходиться до нього. Наступні перипетії призводять до того, що Масаефон заколює власного сина.

Не всі аркуші були виконані як диптихи в буквальному розумінні. Деякі із гравюр серії об'єднані назвою станції та контекстом, але не пов'язані візуально. Зокрема, пара гравюр, що ілюструє 22-гу станцію Окабе, об'єднана історичним контекстом. На т. зв. правому аркуші «диптиха» (172 ГРВ МХ) представлено актора Араші Кічесабуру III (1810–1864) в ролі Окабе Рокуята з вистави «Ічінотані Футаба Гункі» («Хроніка битви при Ічінотані», Ichi-no-Tani Futaba Gunki, 一谷嫩軍記). Як відомо, у низці подій кінця XII ст., пов'язаних з війнами між кланами Мінамото і Тайра, битва при Ічінотані є однією з найбільш славетних перемог військ перших над другими. В основу сюжету вистави лягла історія, оснований на трагічній загибелі молодого воїна Тайра Ацуморі під час битви при Ічінотані.

Окабе Рокуяті, васалу генерала Іенджі Йошіцуне, за сюжетом, наказано здійснити важливу місію — передати повідомлення опальному Тайра но Таданорі, що його вірш буде включено до імператорської антології.

На лівому аркуші (159 ГРВ МХ) «диптиха» зображено актора Ічікаву Данджуро VIII (1823–1854) у ролі Тайра-но Тадаморі. На сцені Кабукі цей актор виступав буквально з пелюшок, був членом гільдії Наріґава. Ічікава був також відомий як виконавець ролей звитяжців араґото («грубих ролей») і молодих героїв-коханців німайме. Таданорі, у ролі якого представлений Ічікава Данджуро VIII, загинув у віці 40 років під час битви при Ічінотані.

Серед інших гравюр привертає увагу аркуш із зображенням 43-ї станції Кувана, на тлі якої представлений актор Оное Кікуґоро III (1784–1849) у ролі Куванаї Токудзо (93 ГРВ МХ). На аркуші наявна додаткова позначка. У 1840-х рр, коли заборона на гравюри з акторами була особливо суворою, їх не дозволяли продавати відкрито. Тому продавці їх ховали під прилавком і реалізували тайкома. Саме тому на деяких з них ставили печатки シタ売 («шіта-ури»), що буквально означає «продається під прилавком».

Загалом актори на гравюрах із серії «53 станції дороги Токайдо» представлені в різних амплах, серед яких і відважні воїни, і прекрасні куртизанки, і навіть злочинці та комічні персонажі. Сюжети вистав, герої яких фігурують у серії, часто мають історичну основу, низка із них спершу була створена для театрів Но та Бунраку.

Ця розвідка демонструє проміжні результати дослідження та відкриває наступне коло питань, пов'язаних не лише із сюжетною канвою зображень на аркушах серії, а й стосунком конкретних станцій та природних ландшафтів до представлених героїв, асоціативним рядом додаткових візуальних елементів гравюр.